

GAGY FALU TÁRSADALMÁRÓL

1. Bevezető

1.1. Földrajzi elhelyezkedés:

Erdélyben, Székelyföldön, a mai Románia Harghita megyéjének nyugati részén fekszik Gagy falu; az egykori Udvarhelyszék Keresztúr fiúszékében található. Közigazgatásilag Szentábrahám községhez tartozik, mely község – a magyar történelmi hagyománnyal és szóhasználatával ellentétben – a Gagy patak kb. 20 km-es völgyében fekvő összes települést (Csekefalva, Szentábrahám községközpont, Magyarandrásfalva, Kismedesér, Firtosmartonos falvak, illetve Solymosi és Martonosi láz, tanyák) magába foglalja.

A patak völgyben jól művelhető szántóföld aránylag kevés van, a magasabb domboldalakon legelők, kaszálók terülnek el, a falut csaknem minden oldalról lombhullató erdők övezik.

Gagy földünk északi szélességének 45 fok 24 perce és 46 fok 25 perce, valamint a keleti hosszúság 24 fok 59 perce és 25 fok 3 perce között helyezkedik el, átlagosan 459 méter (1505 láb) tengerszint feletti magasságon.

1.2. A település történetéről

Gagy határának régészeti lelőhelyeit az 1978-1980-as években a székelykeresztúri múzeum munkatársa, Benkő Elek régész kutatta, a leletek alapján megállapítva, hogy a különböző határrészekben az őskor (csiszolt kőkorszak, bronzkor), az ókor és a népvándorlások kori embernek nyoma a jelenlegi középkori településű falu keletkezéséig megtalálhatóak.¹ Az általunk ismert írott forrásokban 1566-ban Gagij néven szerepel², a lustra (felsőbb utasításra időnként elrendelt katonai összeírás) 1567-ben

2 kapuval (tk. adóköteles családdal) jegyezte fel³. Gagi, Gagÿ és Gagi, később a mai Gagy alakban említik. Hivatalos román neve Goagiu (az 1920-as évektől, azelőtt – érthető okokból – nem volt nem magyar névváltozata).

1.2.1. A lakosság eredete. Mindegyik település lakóit különösen érdekli, mikor és kik alapították, illetve honnan kapta nevét. Erre Gagy esetében pontos válasszal nem szolgálhatunk. A legvalószínűbb feltevés szerint a vidék lakosságát a XIII. század első harmadában betelepített, ún. telegdi székelyek alkotják, folytonos lakosokként. A történészek egyértelmű bizonyítékkal ugyan nem szolgálhatnak, ám valószínű, hogy a korábban a vidéken lakókat keletebbre telepítették. Gagyhoz 5 km távolságra lévő községközpont mai belterületének szélén volt (és az 1802-es nagy földrengés miatt lebontásra ítélt) egykori templomához, illetve ehhez az egyházközséghez tartozhattak a környező települések, így Gagy is; Orbán Balázs a következőképpen fogalmaz: „Gagy kicsiny temploma 1666-ban épült, vagy is akkor, midőn Szt.-Abrahámtól elválva, önálló egyházmegyévé lett.”⁴ Tegyük hozzá: mindenképpen korábban, hiszen az önállósodás mindenkor feltétele a templom megléte.

A telegdi székelyeket egykor Nyugat-Magyarországról telepítették át. Benkő Loránd az Árpádok idején a nyugatiról a keleti határszélre költöztetett székelyek kérdésével nyelvészeti megközelítésben foglalkozva a közeli *Küsmöd és Gagy* patakok neve-

1. BENKŐ E. 1992. 78-79.

2. Sz. O. II. 201., nyolc lóföt említ a forrás.

3. Sz. O. II. 219, idézi Benkő 1992. 78-79., ill. „1566-ban Gagij néven jelentkezik a forrásokban (C. Suciú: Dicționar istoric.), 1567-ben a regestrum 2 kapuval jegyzi. (SZ. O. II. 219.) 1576-ban mint Gagy szerepel. (C. Suciú: i. m.) – idézi a forrásokat Lestyán Ferenc ismert munkájában (LÉSTYÁN 2000. 370.)

4. ORBÁN 121-122. (XXI. rész 16-17. oldala az eredeti kiadás lapszámozása szerint)

iról megállapítja, hogy etimonjuk ismeretlen, előfordulásaik Nyugat-Magyarországra és Erdélyre korlátozódnak.⁵ Ugyanakkor igazolja a nyelvterület különböző pontjain fellelhető nevek etimológiai összetartozását, az áttelepülés kulcsszerepű nyelvi bizonyítékainak tartva azokat.⁶

Bár a mai Magyarország területén több Gagy nevű településről is tudunk, az erdélyi forrásokban szereplő település, a patak, illetve a Gagy vezetéknevet viselők kapcsolata nyilvánvaló.

A nyugat-magyarországi települések első okleveles adatai jóval korábbiak: Gagyapáti: 1256 *Appati*⁷ – Sármonostor birtokában volt; Gagybátor: 1699 *Gatty-Bator* (már 1323/1390-es írásos feljegyzésben Bathur helynév szerepel, ez személynévből lett; a falu egykori birtokosa a Vendégi család volt)⁸; Gagyvendégi: 1895-ben *Gagy-Vendégi* alakban, de 1323/1390-es oklevélben *Vendegy* név fordul elő – ez idegeknek, királyi telepéseknek a birtokára utal)⁹; Alsógagy: 1427 (*Alsowgad*, de 1256-ban *Gogy* is szerepel oklevélben¹⁰; Felsőgagy: 1472 *Felsewagh*¹¹. Mindháromnál a Gagy előtag Felsőgagy közelségével kapcsolatos, megkülönböztető szerepű.

1.2.2. A településnév eredete. Nyelvészek nem tudnak egyértelmű megfejtést adni, honnan származik, mit jelent a település neve. Van, aki ismeretlen, más pedig talán szláv eredetűnek mondja, eszerint víznév volt: a gágya mocsaras területet jelent¹². Legvalószínűbb a mások által is támogatott feltevés, miszerint régi magyar névadási szokás szerint egyszerű személynévből keletkezett¹³. Már 1366-ban Johannes filius Gagy személynévként fordul elő¹⁴, igaz, nem vidékünkéről.

5. BENKŐ L. 1998. 186.

6. BENKŐ L. 1998. 133–38.

7. Ld. KISS 1988. 490.

8. Uo. 490–491.

9. Uo. 491.

10. Uo. 79.

11. Uo. 455.

12. Ld. Alsógagnál, KISS 1988. 79.

13. Uo, 490. oldalon, Gagnál: „puszta személynévből keletkezett magyar névadással”.

14. Uo.

Népetimológias magyarázata a gágya (tk. gágya) szóval hozza kapcsolatba, és ennek oka, hogy a falu három fő utcája (a patakkal párhuzamos főút, központtól lefele Alszeg, fölfele Cserefalva, és az azokra merőleges Zongota) egy kiterített gatyához hasonlítható.

1.2.3. A hagyomány szerint „Gagy kezdetben egy néhány nemes ember családjából és e családok cselédségéből állott”.¹⁵ A faluban több nemesi család is élt: a Pálffyak, Szentkirályiak (utolsó tagjai elköltöztek), Miklósiak¹⁶, Türkösiek (kihalt), az élő emlékezet határa előtti időből persze más családokat is említenek a dokumentumok¹⁷. A falucska népességét alkotó szabadok, illetve jobbágyok, zsellérek tőlük függtek anyagilag, mivel ők voltak a föld- és erdőterületek többségének birtokosai¹⁸.

A település területének változása is ezt bizonyítja. Az utóbbi évtizedekben elhunyt idős gazdák dűlönként, illetve családonként tudtak példákat sorolni arra, melyik szomszéd falutól mely földterületeket vásárolták meg gagyiak. Tehát korábban jóval kevesebb földterület tartozott a faluhoz. A szomszédos nagymedesériek úgy tartották, egykor a falu kondája Gagy mostani központjában legett.

15. Kézirat, Fazakas Dénes gagyai állami iskolai igazgatónak az új iskola megnyitóján mondott beszédéből. 1911. Idézi Molnár, vö. MOLNÁR 1994, 93–96.

16. Legtöbb adatunk a Pálffy, Szentkirályi és Miklósi családokról van, pl. az unitárius egyház tulajdonában lévő, 1810-től vezetett vizitációs jegyzőkönyvből, illetve vö. TAKÁCS 2003, 36., 1820-ból a Pálffyak közül 12, a Miklósiak közül 2, a Szentkirályiak közül 1 családot említ, akik zselléreket és jobbágyokat tartottak, e 15 család 37 jobbágyot, 25 zsellért, 66 házatlan zsellért tartott, 124 bécsi mérő belterületen, 110,125 hold szántón és 59,87 hold réten.

17. Pl. Georgiffi Pal nemest 1590. nov. 23-i, Benedek Marton, Miklosi Pal, Orban Janos, Sas Antal lófőket 1591. szept. 22-i, Paulus Miklosi lófőt 1591-es (Sz. O. ú. s. I., 1983), Petrus Antalffy lófőt 1592-es jegyzőkönyv (Sz. O. ú. s. II. 1985) említi.

18. Vö. uo. 36.

Ennek némileg ellentmond, hogy a régi, 1667-ben épített templom¹⁹ területét a Pálffy család adományozta az egyháznak, vagyis az a rész az ő tulajdonuk volt.

Jövedelmi forrásaik a földművelés, állattartás és az erdőhasználat (fakitermelés, tűzifa piacra szállítása) volt. Századok teltek el anélkül, hogy – az utókor szempontjából megítélve – jelentős események történtek volna, illetve a település népességét, életmódját, lélekszámát, önszerveződését érintő, befolyásoló tényezők éreztették volna hatásukat. Még az 1848-as forradalommal kapcsolatosan is – szükséztől – csak annyit említ az unitáriusok vizitációs jegyzőkönyve, miszerint utasításra a magyar „álladalomnak leadatott a kisebbik harang.” Az 1773-ban kelt Matrix két harangot ír le, mindkettő – köriratából kitűnően – „Rákóczi Ferenc forgalomból kiment rézpénzeiből öntetett”²⁰; a nagyobbikat 1701-ben, a kisebbiket 1708-ban öntötték. Az 1848-1849. évi szabadságharc folyamán az egyik harangot hadi célra át kellett adni, aminek tényét az 1850-ben – két évi szünet után – újra induló vizsgálószerzőkönyve így örököltette meg: „A Sz: ekléziának javai közül az ingok apadtanak miszerint a rendelet szerint a magyar álladalom számára a kisebbik harang leadatott álgynak” – idézi Molnár István²¹.

1.2.4. Történelme Trianon után

A Trianon utáni helyzet elsősorban abban különbözött az azelőttitől, hogy egy, a lakosság, a közösség fölött álló hatalom érvényesítette akaratát, mely hatalommal semmiképpen sem azonosulhatott semmilyen szinten Gagy lakossága. Az is említésre méltó azonban, hogy a településen a két

világháború között is tovább élhettek főleg a közművelődési életben fontosnak számító kezdeményezések (dalárda működött, a műkedvelő színjátszók új darabokat mutattak be).

A harmincas évek gazdasági válságát könnyedén átvészelt a település, sőt a múlt század harmadik és negyedik évtizedében éppen a gazdasági gyarapodás jellemezte, ugyanis leányok, legények közül többen a román nagyvárosokban (Ókirályság, Regat), elsősorban Bukarestben dolgoztak és kerestek pénzt, amivel itthon lakást építettek, földet vásároltak. A faluból idegenben szolgált nők névsora: Gothárd Lina, Fazakas Irma, Kolozsvári Vilma, Firtos Piroška, Jákob Jolán, Szabó Anna, Barabás Berta, Katona Gizella, Joó Teréz, Antal Juliánna, Simó Ilona (Pest), Bedő Gizella (Brassó), Hurubás Gizella (Brassó), Barabás Berta, Jakabfi Irén, Gagy Lília, Bálint Margit (Ploiești), Jákob Lenke, Katona Marika, Joó Erzsébet, Radó Zsuzsika, Major Ilonka, Fazakas Juliska, Sófalvi Anna, Hurubás Gyuriné (Veres Dominé) Vas Irma, Radó Jolán.²² A férfiak mesteremberként (ács, kőműves) kerestek munkát.

Itthon a faluban nem volt szokás szolgát²³, szolgát tartani, ezt a családok anyagi helyzete sem engedte volna meg. Akik mégis szolgáltak, azok tulajdonképpen pesztonkaként dolgoztak a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben: Lukács Juliska, Hurubás Ilona, Firtos Piroška.²⁴

A hatalom helyi kiszolgálói közül éppen a legmagasabb, a bírói tisztséget viselő Szécsi, románosított nevén Suciú Mihály, a falu szülötte volt az, akin bosszút álltak a bécsi döntést követően: a cigányok saját udvarán beledobták a trágyalébe, és még egyikük rá is lépett, amíg a folyadék átloccsant rajta... Ez volt a büntetése a hatalom oldalára állt és érdekből románá váló tisztségviselőnek. Az is igaz azonban, hogy a hatalomváltáskor az anyaországból érkezett kakastollas csendőrök az időköz-

19. „Az 1773-ban írt Matrix szerint az unitáriusok 1667-ben épített fatornyos régi kőtemplomáról emlékezik meg” (VOFKORI 1998. 531–33.). A forrást idézi Molnár: A templomépítés évről az 1773-ban írt Matrixban olvashatunk: „Vagyon egy Kö templom, mely épült in Anno 1667-dik Eszt (endő)be”, a cinteremnek keleti felében áll „fából csinált Harangláb”. (Dr. MOLNÁR 1994 93–96.)

20. ORBÁN, é. n. 121-122. (XXI. rész 16-17. oldala az eredeti kiadás lapszámozása szerint)

21. Ld. Dr. MOLNÁR 1994, 93–96.; forrása az unitárius egyház 1810-ben elkezdett vizitációs jegyzőkönyve, a helyi egyház tulajdonában.

22. Buzogány Margit és a szerző adatai, 1980-as évek második fele

23. Kivéteklént említhető Bálint József (Muzsna) és Koszta Lajos (Nagymedesér), mindketten megtelepedtek Gagyban.

24. Buzogány Margit szóbeli közlése

ben megtelepedett román juhásznak²⁵ levágták a tűszőn alul kiengedett hosszú ingét, ám a helyiek részéről semmilyen atrocitás nem érte a családot. Ebben nyilván annak is szerepe volt, hogy befogadták, a helyben született gyerekei a többség nyelvét beszélték jobban.²⁶

A második világháború alig érintette a vidéket. 1944 szeptemberének első két hetében a németek tartották megszállva a falut. A bevonuló orosz csapatok raboltak, fosztogattak, falunk határában egy szovjet katona „hősi” halált halt, az unitárius templom mellé temették el, később kihantolták és elvitték maradványait. A helyiek úgy tudják, az ittas katona leesett a tankról, és a mögötte jövő jármű halálra gázolta. Tény, hogy harcok nem voltak, ahol megsebesülhetett volna. Az egyházi irattárakat, vagyont szabadon fosztogatták, dúlták²⁷. A visszavonuló németek felrobbantották a falu központjában és az alszegi Fazakas család belsősege előtti lévő hidat, hogy azzal is késleltessék az oroszok előnyomulását. Emberéletben kár nem esett. A helyi fegyverfoghatók közül sokan odamaradtak a harcokban, szovjet fogolytáborokban.²⁸

25. Róla olvashatjuk Böződi Györgynél: „Nagyobb földvásárlás nem történt ezen a vidéken a háború óta, csak Gagyban, ahol egy nemrég betelepedett román juhásztor hamarosan a község leggazdagabb embere lett. Ma övé a határnak jelentékeny része, egy óriási tagban.” A Pinciu nevű családról van szó, az egy tagban megvásárolt területet ma is Berszán-tagnak nevezik. (BÖZÖDI 1985. 319.)

26. A múlt század első harmadának helyi eseményei közül egyre kevesebb marad meg a helyi közösség kollektív emlékezetében, a szerző az 1900-as évek elején született nemzedék tagjaitól (elsősorban anyai nagyszüleitől, Nagy Dénestől és Rezi Polixéniától) szerezte erre vonatkozó információit az 1980-as évek közepén.

27. Bak Sándor református lelkész az oroszok jövetelének hírére az asztaltól felkelve menekült. Az irattár egy részét elásták, mégis elpusztult. Zsigmond József unitárius lelkész az egyház javait, irattári anyagát a pincében rejtette el, az oroszok azonban felfedezték, szétdúlták.

28. A második világháború áldozatainak emlékére a faluközpontban lévő unitárius templom férfi bejáratánál, a cinteremben helyeztek el márvány emléktáblát 1990 után, amely az áldozatok nevét tartalmazza. A hetvenes-nyolcvanas években még többen éltek azok közül, akik megjárták a háborút, a szovjetek fogolytáboraiiban sýnlódték, pl. Gábor Mihály, Birtalan Albert, Fazakas József, Simó Dénes alkalomadtán népesebb hallgatóságnak is mesélt erről, v. ö. P. Buzogány Árpád: Örömmünkben a földet megcsókoltuk (Simó Dénes „gagy veterán” visszaemlékezése. In: P. Buzogány Árpád: „A falut dicsóítem”. Népmisereti írá-

1.2.5. A román népi demokráciának mohó kiteljesedése a háború után szörnyű anyagi romlást eredményezett: erdőket, földterületeket, gazdasági eszközöket kellett leadni. Az erdőket államosították, utóbbiakat a kollektív gazdaságokba „önként” vitték be az új tagok, csakhogy megszabaduljanak a kulákságtól, a zaklatásoktól. Több család teljes létbizonytalanságba került, a napi betevőjük sem volt biztosított.²⁹ Az egykori Szentkirályi kúriát korábban megvásárló, siklói eredetű Hegyi családot kialakították, lakásukban rendezkedett be a kollektív gazdaság.³⁰

1.2.6. Iparosítás. A föld már nem mindenkinek jelentett megélhetési forrást, aki tehetett, a jobban jövedelmező állami munkát választotta messzibb városokban, vállalva azt is, hogy elszakad falujától, családjától. Néhányan azért menekültek városra, hogy megszabaduljanak a kulákság terheitől, az erőn felüli munkától és kötelező beadásoktól. A „rendszer” azonban jól működött: egy már elhalt falusfelem, Hurubás György mondta el, ő is több társával a dicsőszentmártoni üvegyárban keresett munkát, azonban a kollektív gazdaság megkeresésére egyik napról a másikra elbocsátották, hogy otthon, a közösnek dolgozzon, amíg eleget nem tesz a család a kirótt kötelezettségeinek.³¹ Többen meg is telepedtek az iparvidékeken: a Zsil völgyében³², más városokban³³.

A hetvenes években vált általánossá, hogy a kollektív gazdaságban dolgozó családok férfitagjai a közeli, 10 km-re lévő kisvárosban, Székelykeresztúron vállaltak munkát, a beindított acélöntödében, a bővülő bútorgyárban stb., ugyan is helyben a gazdálkodáson kívül más (állami, ipa-

sok. Székelyudvarhely, 2003. 20–28.

29. vö. P. BUZOGÁNY – FAZAKAS 1999. 245–254.

30. Hegyi István szóbeli közlései, ld. HEGYI 1999. 48–51.

31. P. BUZOGÁNY 2003a. 34–38.

32. Barabás Emma, Barabás Zsuzsánna, Birtalan Péter, Gábor Erzsébet, Gábor Rozália, Muszka Margit, Vas Margit, Vas Piroška, Vas Rozália – mind elhunytak, illetve Furi Vilma, Gábor Hilda, Márton Mihály, Pataki Gizella, Pataki Irénke, Pataki Piroška, Pataki Vilma (Buzogány Margit adatfelvétele, 2009. június 1–5.)

33. A Datki család több tagja Târgu-Jiuban (Buzogány Margit adatfelvétele, 2009. június 1–5.)

ri) munkát nem vállalhattak. A nők nevén szerepelt továbbra is a közösből kimért és a család közös munkájával megművelt termőterület. Ily módon nagyobb jövedelemre tehetek szert, és a nők közül is egyre többen próbáltak elhelyezkedni (lengyár, fonoda). A később létesített cipőgyár, kertészet, szárnyas- és disznófarm a fiataloknak is munkahe-lyet tudott biztosítani.

Az 1989-es fordulat semmilyen zavargást nem hozott, ám a gazdaság fellendülése helyett anyagi romlás következett. Megszűnt, tönkrement a közeli kisváros több nagyvállalata, emiatt elbocsátották a legtöbb ingázó munkást, helyben pedig évekig nem volt egyetlen elfoglalható munkahely sem. Emiatt fiatalok, középkorúak az anyaországi munkavállalást választották, ami legtöbb esetben feketemunkát jelentett kezdetben. (Számos családból a munkát vállaló fiatalok le is telepedtek Magyarországon, az utóbbi években családok is kisgyerekkel).³⁴

2. A lakosság adatai

A XVI. századtól a katonai lustrák, szemlék adatfelvételéből lehet következtetni valamelyest a lakosság lélekszámára. Gagy esetében nem beszélhetünk gyors létszámgyarapodásról, két okból sem: a helyi természetföldrajzi, gazdasági viszonyok nem adtak okot arra, hogy nagyobb számú bevándorlás induljon meg munkahelyszerzés céljából (lásd később Varga E Árpád munkájából idézett összesített adatokat), illetve nagybirtok sem alakult ki, amelyre jobbágyokat lehetett volna telepíteni.

Vagyis a lakossági adatok alakulása megegyezik a környékre jellemző átlaggal (ld. később

a szomszédos települések adatait Varga E Árpád munkájából idézve). A természetes szaporulat mellett a régió belüli, házasságkötésekből adódó vándorlás a leginkább meghatározó tényező.

2. 1. A birtokviszonyok hatása. A település fekvéséből és a birtokviszonyokból adódóan Gagy nem is volt képes nagyszámú lakosságot eltartani. Jelentős földbirtokokkal a Pálffy, Miklósi és Szentkirályi nemes családok bírtak, illetve néhány szabad székely szerzett a falubeliek szempontjából tekintélyesebb nagyságú földterületet. A település mai határai jóval nagyobbak, mint pl. az egy-másfél századdal korábbiak, és idős emberektől hallottam, mely birtokrészeket vásároltak a múlt század első felében a szomszéd falusiaktól. Elsősorban Nagymedesér és Nagysolymos területeiről van szó, amelyek legközelebb estek Gagyhoz.³⁵

A falutól távoli határrészeket megvásárló betelepültek a múlt század első harmadában a Pálfi család korábbi tulajdonát képező Hosszúmező völgyben többen is megtelepedtek³⁶, a kollektivizálás után rendre el- vagy beköltöztek, utolsóként a völgy felső felében lévő Portik-tanyáról múlt évben. Az ahhoz aránylag közeli, a Bözöddel határos részen, Gagy keresztjén a Benkő család³⁷ lakott, pár éve lakatlan a két ház. A juhászattal foglalkozó Fazakas János a hatvanas években bontotta le a Deszkáskút dűlőben, az országút mellett álló házat. Korábban a Zongota patak felső völgyében, az erdő felőli részen Bálint Dani birtokos épített, e rész szerepelhet a településen nem ismert Gagyitanoroka néven 1913-as helységnévtárban³⁸. A falutól keletre, a Nagymedesérral határos részen (Laposcserében) két onnan származó rokon család telepedett meg saját birtokán (a hetvenes évektől lakatlan, később lebontották az épületeket). Egy évszázad alatt kelet-

34. Árgyó Csaba, Árgyó Ilona, Árgyó Szilvia, Balázs László, Bán Aranka, Bán János, Bán Laura, Barabás András, Barabás Ibolya, Barabás Zsigmond, Buzogány Zoltán, Csapai Annamária, Csapai Emma, Csapai Ilona, Csapai Margit, Csapai Melinda, Csapai Lóránt, Demeter Blanka, Demeter Dalma, Demeter Erzsébet, Demeter Károly, Farkas Irma, Fazakas Ilona, Fazakas István, Fazakas Mihály, Fazakas Zsófia, Fodor Attila, Fodor Piroška, Gábor Anna, Gábor Gizella, Gábor Jusztina, Gábor Mária, Katona Judit, Kolozsvári Attila, Osváth Emese, Pici Gizella, Pintó Izabella, Rezi Etelka, Simó Ida, Simó Lajos, Simó Szabolcs, Szőke Katalin (Buzogány Margit adatfelvétele, 2009. június 1–5.)

35. Nagymedeséri volt Laposcseré, Amburus, kőrispataki Hosszúmező, solymosi Galos nevű dűlő.

36. Gyergyóremetéről a Biró, Portik, Balázs, Alsósófalváról a Lukács és Fábán, Énlakáról a Bálint, Kőrispatakról a Tamási családok – Buzogány Margit adatközlése

37. A solymosi tanyáról a XX. század első harmadában költöztek oda és építettek házat – Buzogány Margit közlése

38. Ráadásul a nem közeli Szentábrahámmal tartozóként szerepel, vö. HELYSÉGNÉVTÁR 1913.

keztek ezek a tanyák, mára már el is tűntek (csupán a Benkő és Portik tanyák épületei állnak még).

2.2. Mobilitás. Udvarhelyszékre általában jellemző, hogy kisebb, egymáshoz aránylag közel fekvő települései alakultak ki. Mivel közülük nagyon kevés a frissen létrejött falu, tanya (a Gaggyal szomszédos Kismedesér 1875-től számít önálló településnek, a Székelykeresztúrhoz csatolt Betfalva mellett pedig az utóbbi évtizedben főként nyaralókból álló falucska épült, állandó lakói is vannak, akik Bözsefalvának nevezték el a közeli Erzsébetkútról, és tiszteletbeli polgármestert is választottak), állíthatjuk, hogy a helyrajzi (domborzat, vízforrások és folyóvizek közelsége stb.) viszonyoknak ez felelt meg. Gagy esetében a szerző által összeállított családnév-statisztika is bizonyítja, hogy nagy volt a vándorlás: zsellérek jöttek és mentek, a földművesek számos nőt hoztak feleségül, vagy vittek általában közeli falvakba, és férfiak is telepedtek máshová házasság útján, mint ahogyan – ritkább esetben – férjül is jöttek (helyi, gúnyos szóhasználatban „férjhez mentek”) a faluba.

Mivel összefoglaló, vagy összehasonlításra alkalmas adatsorokat nem sikerült felkutatnom, így saját adatokat használhatok fel, amelyeknek nyilván az a hátránya, hogy szinkron metszetről ad képet, és nem tükrözheti a folyamat változásait.

2.2.1 A lakosság mobilitása³⁹:

A falu állandó lakossága **összesen** 565 fő (nem számítva bele a faluvégi, ún. dögös cigányokat; akikről nincsen pontos nyilvántartás), ebből magyar 353 (62,30%)
cigány 203 (35,91%)
félcigány 8 (1, 41%)
román 1 (0,19%)

Házasságon kívül született: legkevesebb 13 (2,30%); családon belül született „kakukkfióka” legkevesebb 10 (1, 76%).

Gagyból elszármazott, az adatfelvétel időpontjában élő személyek:

összesen 396, ebből

magyar:

férfi 117

nő 200

cigány:

férfi 31

nő 48

összesen

magyar 317

cigány 79

férfi 148

nő 248

Gagyba települtek⁴⁰:

összesen 112, ebből

magyar

férfi 30

nő 59

cigány

férfi 5

nő 17

román

férfi 1

nő –

Összesen:

magyar 89

cigány 22

román 1

férfi 36

nő 76

2006. április 16-án történt adatfelvételünk kor rögzítettük a település állandó lakosainak névsorát, ekkor 571 személyt számláltunk, ám ez a faluvégiek folytonos ide-odavándorlása miatt nem tükrözi teljesen a valóságot.

39. 1993. augusztus 18-án felvett saját adatok szerint

40. 1997. szeptember 14-i saját adatfelvétel

1990 után többen (47) költöztek a faluba (jórészt itt születettek), különböző okokból: gazdaságosabbnak találták szülőfalujukban lakni (Simó László, Bedő Ferenc, Major Miklós, Katona Sándor, Gábor Gyöngyvér, Molnár Anna, Pintó Dániel és lánya családjukkal, Fazakas Irma), nyugdíjasokká lettek (Vízaknai László és családja, Péter Árpád, Joó Anna), megszűnt a munkahelyük (Márton Mihály és családja), illetve családi okokból (Borcsa Anna).

Nem itt születettek (11 személy) közül a következő okokból települtek Gyagyba: érzelmi (ifjú Simó Lajos, mindkét szülege Gyagyban született), anyagi okok, jobb életfeltétel miatt lakást vásároltak (Fazakas András, Györfi Sándor és családja, Ferenczi Júlia).⁴¹

2.3. Életkori csoportok

Az iskolaköteles gyerekek létszáma, illetve a nyugdíjas korúak száma azt bizonyítja, hogy a település kezd elöregedni, hiszen a 3–14 év közötti korcsoport, a tankötelesek száma nem haladja meg a 100-at. Az óvodások, illetve az osztályok létszáma folyamatos gyerekfogyást mutat: 2002 őszén 99 iskolást és 25 óvodást írtak be, 2003-ban 95, 2004-ben 84, 2005-ben 87, 2006-ban 80, 2007-ben 76 és 2008-ban 80 volt az év elején beírt iskolakötelesek száma, melybe beletartoztak a kismedeséri és firtosmartonosi V–VIII. osztályosok is; az óvodásoké 20-as létszámmal állandónak mutatkozott évenként, 2008-ban 21-re növekedett⁴². Ennek következménye, hogy a román tanügyminisztériumban elképzelt átszervezésnek tulajdoníthatóan az addigi két önálló iskolát, a szentábrahámi Benedek Elek (Csekefalva és Magyarandrásfalva elemi osztályú tanintézetei tartoztak hozzá, ill. Csekefalva és a községközpont óvodái) és a gagyai Móra Ferenc (Firtosmartonos, Kismedesér elemi osztályaival, Martonos és Gagy óvodáival) iskolát összevonták 2005. január 1-jétől⁴³, mivel egyikben sem volt 200-at meghaladó létszám.

41. Buzogány Margit 2009. június 1–5. között felvett adatai, illetve azoknak a szerző általi rendszerezése.

42. Zsigmond-Rigó Attila tanító szóbeli közlése.

43. Ua.

A huszonévesek kb. fele városon keresett munkahelyet, az otthoniak gazdálkodnak, vagy napszámba járnak. A harmincas-negyvenes korosztályból ugyancsak sokan költöztek el annak idején, amikor munkát kerestek. Az ötven-hatvan évesek közül telepedtek máshová a legtöbben: Zsil völgye, Dicsőszentmárton, Marosvásárhely, Brassó, Fogaras, legtöbbször Székelykeresztúr és Székelyudvarhely lett új otthona.

Nyugdíjasok: furcsa módon a fiatalok mellett a nyugdíjasok⁴⁴ a leginkább háttérbe szorult korosztály, elsősorban anyagi vonatkozásban. Többségük a kollektív gazdaságban dolgozta le munkaidejének legnagyobb részét⁴⁵, illetve a közeli kisváros valamely állami vállalatában szerzett nyugalomba vonulásakor beszámítható munkávételeket. Városon élő gyerekeiket még így is ők segítik anyagilag, amíg az állattartásból jövedelmet képesek megvalósítani. A fürdőszoba, személygépkocsi, gáztűzhely, még a hűtőszekrény is sokaknál fölösleges vagy elérhetetlen luxuscikk volt pár éve.

2.4. Házasságkötések, válások, születések, elhalálozások

Míg 3–4 évtizeddel ezelőtt évente több házasságot kötöttek Gyagyban, mostanra 1–2-re csökkent a számuk. Érthető oka, hogy az ifjabb, családot alapító nemzedék szüleiből kerültek legtöbbször idegen helyre. A házasságkötések közül pedig kevés⁴⁶ az olyan eset, hogy mindketten helyiek legyenek. Ennek következménye, hogy az új családoknak többsége nem fog Gyagyban lakni⁴⁷ (munkahely, infrastruktúra hiánya miatt).

Válás kevés számban fordul elő a faluban. A nagyszülők korosztályából 3–4 példát ismerünk, és

44. Összesen 113 (Buzogány Margit adatfelvétele, 2009. június 1–5.)

45. A 113-ból 49, vagyis 43,36% csak ún. kollektívnyugdíjat kap. (Buzogány Margit adatfelvétele, 2009. június 1–5.)

46. Az 1990 óta kötött 109 házasságból 19 (Buzogány Margit adatfelvétele, 2009. június 1–5.)

47. Az említett 109 házasságkötésből 35 olyan maradt a faluban, akinek társa máshonnan való, ugyanakkor 55-en máshol telepedtek meg, 7-en Magyarországon, a többi az országban. A közül a 19 pár közül, akik mindketten gagyiak, 5 pár nem él jelenleg a faluban (Buzogány Margit adatfelvétele, 2009. június 1–5.).

szerencsés eset, hogy a fiatalok sem gyarapítják ezeket a mutatókat.

Születések: az utóbbi évtizedben 3-6 az átlag, ami nem pótolhatja a lakosság számához viszonyított természetes szaporulatot. Az utóbbi 3 évtizedben többségében a magyar anyanyelvű cigány családok gyarapodtak.

Az elhalálozások száma évente átlag 8-10, ami erős fogyást eredményez, emiatt az utóbbi negyed évszázadban kb. 20 százalékkal csökkent az állandó lakosok száma.

2.5. Iskolázottság

A múlt század első harmadában nem volt ritka az írástudatlan felnőtt a településen. A hetvenes évek elejére befejeződött ennek felszámolása, és a 4 osztályt végzettek megszerezhették a kötelező 8 osztályról szóló bizonylatot (a községben 1979-80-ban, országos program keretében⁴⁸).

Az ötvenes-hatvanas években aránylag sokan szereztek érettségi diplomát, és felsőfokú végzettséget is: a tanári pálya volt könnyebben elérhető, illetve tanítói képesítést szereztek (ez akkor nem számított főiskolai végzettségnek), de volt orvos is köztük. A hetvenes-nyolcvanas években csaknem hasonló ütemben gyarapodott a felsőfokú tanulmányokat folytatók száma: tanárok, mérnökök, lelkészek. A középiskolát végzettek száma ebben az időszakban volt a legnagyobb.

1989 után tanári, tanítói képesítést szereztek ugyancsak többen, némelyek anyaországi intézmények távoktatási csoportjaiban.

Van a falunak olyan szülöttje, aki második főiskolai, illetve egyetemi diplomáját is megszerzte, ugyanabból a családból. A „túlképzés” nem jellemző.

3. Etnikai helyzet

A település lakosságának döntő többsége székely-magyar, ám – egész vidékünkre jellemzően – a nemzetiségi identitás sosem jelentett kizáró okot arra vonatkozóan, hogy bármely család megtelepedjen. Az

általam eddig felkutatott névanyagot ugyan bővíteni kellene új források bevonásával, ám mégis alkalmas arra, hogy bizonyos következtetéseket levonhassunk. Így inkább azokat az adatokat idézem, melyek a nem magyar nemzetiségűek jelenlétére utalnak.

3.1. A jelenleg előforduló családnevek közül:

3.1.1. Sajátosan cigány (házi cigány, nem sátoros) családnevek, zárójelben az első felbukknás éve a levéltári adatokban: Pintó (1860), Árgyó (1825), Gábor (1813), Fodor, Pici (a közeli Kőrispatakról), Péter, Csapai, Márton, Kalányos, Illyés

3.1.2. Félcigány: Derzsi (a közeli Szentábrahámról telepedtek be a múlt század első felében)

3.1.3. Román cigány az Ober, Nistor, előbbi Brassó környékéről, utóbbi Nádas, Segesvár környékéről

3.2. A történeti helynévanyagból, már elő nem forduló nevek:

3.2.1. Cigány: Csula (1825), Dandóci, Gritto (1822), Pusi (1834), Rupa (1834), Gono (1842), Mitzi (Didi) (1842), Monc (1842), Ké`só (1847), Rebi (1847), Susuj (1847), Isztyolyka (1871), Ötves (1882), Varga (1882);

3.2.2. Román eredetű: Oláh (1847), Mojsza (1847), Vónya, Flóra (pár évig élt a faluban), Moldován (1822), Pinciu, Sorbán, Stefán, Hurubás (1825), Brotár (1828), Szávuly (1828), Vaszi (1836);

3.2.3. Szász: Serer (a család szerint szász eredetű, a faluba telepedett férfi anyanyelve román volt, magyarul érezhető akcentussal beszélt, és Moldvából került a faluba);

3.2.4. Zsidó: Rozman (a múlt század elején az egyetlen zsidó család kereskedőként élt, a szomszédos Nagymedesérről telepedett a faluba, üzletet tartott fenn a faluban, és az 1940-es években elköl-

48. Osváth Ilona román szakos tanár szóbeli közlése

töztek sorra a testvérek, semmit nem tudnak a helyiek későbbi sorsukról, csupán Rozman Béla maradt a faluban, aki az ötvenes években Bukarestben élő testvéréhez, Pólikához költözött, majd Izraelbe telepedett).

3.2.5. Ismeretlen: Csipán, Geszith, Haritska (1822), Susun (1834), Todor (1898 – román vagy cigány?), Brotár (1828), Csenhér (1834), Zongota.

Gagy faluban élő személyek családnevei⁴⁹: Ács, András, Antal, Árgyó, Árus, Bakos, Balázs, Bálint, Bán, Bándi, Barabás, Bedő, Bencédi, Benkő, Borbély, Búzás, Buzogány, Csapai, Cseh, Demeter, Derzsi, Diläu, Fábíán, Farkas, Fazakas, Firtos, Flóra, Fodor, Forgács, Furi, Fülöp, Gábor, Gagy, Goga, Gombos, Gothárd, Gyarmati, Györfi, Hegyi, Hurubás, Ilonka, Ilyés, Jakabfi, Jákob, Joó, Kalányos, Karda, Kátana, Kibédi, Király, Kiss, Kolozsvári, Lakatos, László, Lukács, Major, Márton, Máté, Miklós, Molnár, Nagy, Nistor, Ober, Osváth, Pál, Pálfi, Pataki, Péter, Pici, Pintó, Pop, Portik, Radó, Rezi, Sánta, Serer, Simó, Sinka, Sófalvi, Sorbán, Szabó, Szász, Szécsi, Szőke, Sztojka, Tamási, Varga, Vargyas, Vas, Vízaknai, Zágoni (összesen 91 név). Az utóbbi években költöztek a településre a Búzás, Cseh, Diläu, Flóra, Forgács, Goga, Ilonka, Lakatos, Pop, Sztojka, Zágoni nevek viselői. Az Ács, Árus, Bakos, Balázs, Buzogány, Demeter, Györfi, Gyarmati, Kibédi, Király, Nistor, Ober, Osváth, Pici, Portik, Rezi, Serer nevűek az elmúlt évtizedekben telepedtek meg Gagyan, ám több nemzedéknyire visszatekintve is tudunk pl. a Firtos, Hegyi családok ide telepedéséről. Mind a jelenlegi, mind a történeti forrásokban fellelhető családnevek azt bizonyítják, hogy e székely faluban több nemzetiség, vallás tagjaiként is jól érezték magukat az ide telepedettek.

A nemzetiségi hovatartozást azonban nehéz megítélni pusztán a nevek alapján, hiszen a XVIII. században a vidékre behozott román jobbágyok rövidesen elmagyarosodtak, és fellelhetők a teljesen szabad székely közösségekben is (pl. Lövéte, Méréfalva,

Homoródalmás stb.), akárcsak a jobbágyfalvakban. A sajátosan román vezetéknevű (Hurdukán, Suci, Burszán, Tódor, Mircse, Silye stb.) udvarhelyszéki személyek hangsúlyozottan székely identitásúak, és pl. a nem messzi Alsóboldogfalván a trianoni hatalomváltást követően, amikor a rendszer új, Óromániából érkezett emberei helyi románokat vélték bennük fölfedezni, egy részük sértésnek vette, hogy őket románokként akarják kezelni⁵⁰. Ezért is nincs nagy jelentősége annak, hogy az általunk románnak tartott családneveket kimutattuk, viselőik ugyanis magyar anyanyelvűek voltak már az adatok rögzítése idején⁵¹. A Hurubások pedig jól szituált gazdaemberekként a bírói tisztséget is viselték, ami nyilván nem a jött-ment voltuk mellett szól.

A Pinciu család az 1930-as évek végén Szeben mellől (Rășinari) telepedett a faluba, juhászattal foglalkozva. Kisebb gyerekeik alig vagy rosszul beszéltek románul, a második nemzedék elmagyarosodott, bár élénk kapcsolatot tartottak szülőhelyükön élő rokonaikkal. Ugyancsak a század első harmadában telepedett meg Pop Ioan „útmester”, felesége helyi volt (Miklósi Eszter), magyarul megtanult és életét a településen élte le. Illetve Major Mihály, akit Oláh Miskaként emlegettek, az emlékezések szerint „tüsős románként” került ide, felesége etédi volt. Mindhárom vegyes családban a magyart beszéltek. Serer Miklós Moldvából jött, román anyanyelvűként, magyarul sosem tanult meg anyanyelvi szinten. Nistor pedig Segesvár környéki román cigány⁵², Ober magyar anyanyelvű román cigány volt.

Néhány név mintha azt bizonyítaná, rövid ideig sátoros cigányok is laktak a településen, feltételezhetően napszámosként, kiegészítő mesterségként

50. Nagy Dénesné sz. Rezi Polixénia, Gagy Dénesné sz. Rezi Lúdia szóbeli közlései az 1980-as évekből

51. A XIX. századi adatokat az unitárius egyház 1810-ben megkezdett vizitációs jegyzőkönyveiből idézem, eredeti a helyi unitárius egyház tulajdonában – ha nem magyar anyanyelvűek lettek volna, elképzelhetően ezt megjegyezték volna a forrásban, illetve mivel többségük azért került feljegyzésre, mert az egyházi magtárból gabonát kért kölcsön, ha nem a közösségbe beilleszkedett, vagyis megtelepedett személyről lett volna szó, elképzelhetően nem is élhetett volna e kölcsönzési móddal.

52. Kevert nyelvűségét, időnkénti nyelváltását így jellemezte egyik fiatalember: magyarul nem tanult meg s románul elféjezt.

49. A szerző és Buzogány Margit adatfelvétele 2006. április 16-án

kovácsságot űzve (Rupa, Isztolyka, Ötves). Kézso valószínűleg zenész volt, az erdélyi zenei szakirodalom számon tartja az udvarhelyszéki keservesek, ún. jajnóták egyik variánsát, amelyet Kézso nótájaként is emlegetnek, és azt is tudni vélik, hogy az említett személy árvátfalvi zenész cigány volt. A „mi” Kézsonk családjából, rokonságából származhatott a legendás Dandóci zenész, akit az egész környéken ismertek és sok faluba elhívtak, és akiről azt mesélik, hogy virtusból a hátára tette fel a hegedűt és úgy zenélt. Egy ideig Budapesten kávéházi zenészként élt.

A Rozman magyarul beszélő szegény üzletes zsidó családjának tagjai a negyvenes években tün-tek el, költöztek el, egyetlen tagja sem jött vissza a faluba a deportálás után (saját lakásuk, földterületük nem volt, máshonnan költöztek ide⁵³). Újabban még két nem magyar lakója volt a településnek: mindkét román fiatalasszony messziről került ide, egyik Bánságban kötött házasságot az akkor ott dolgozó kiválasztottjával (2000-es évek első fele). Munkahellyel kapcsolatos problémáik miatt döntöttek a férj szülőfaluja mellett. A nő nem tudván magyarul, a családban a román nyelvet használják a házastársak, ám felnövő kislányukkal a rokonok, ismerősök csak magyarul beszélnek. Nemrég azonban visszaköltöztek a nő szülőhelyére, a Bánságba.

3.3. Etnikai statisztikák⁵⁴

3.3.1. Szentábrahám község

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1850n	2404	6	1298 +1100*	–	–	–	–	–	–	–
1880a	2589	1	2451	13	47+77	–	–	–	–	1
1880b	2589	1	2526	13	49	–	–	–	–	1
1890a	2675	7	2607	60	–	–	–	–	–	–
1900a	2673	2	2660	10	1	–	–	–	–	–
1910a	2624	3	2611	9	1	–	–	–	–	–
1920n	2440	13	2398	–	29	29	–	–	–	–
1930a	2661	17	2638	–	29	29	–	–	–	–
1930n	2661	17	2605	1	38	19	19	–	–	–
1941a	2944	6	2936	1	1	–	1	–	–	–
1941n	2944	6	2931	–	7	3	3	–	–	–
1956n	3062 ^(a)	10	3028	3	21	–	21	–	–	–
1966a	2741	11	2730	–	–	–	–	–	–	–
1966n	2741	15	2712	1	13	–	13	–	–	–
1977n	2699	22	2605	1	71	–	71	–	–	–
1992a	2574	38	2521	–	15	–	15	–	–	–
1992n	2574	17	2506	–	51	–	51	–	–	–

(a) Az 1956-ban Kissolymosnál (Șoimoșu Mic, com. Săcel) számon tartott Solymosiláz (Laz-Șoimuș) adataival.

53. Gagy Dénes, Nagy Dénes szóbeli közlései a nyolcvanas években.

3.3.2. Gagy

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1850n	446	–	402+44*	–	–	–	–	–	–	–
1880a	547	–	530	4	0+13	–	–	–	–	–
1880b	593	1	592	–	–	–	[86]	–	–	–
1890a	593	1	592	–	–	–	[86]	–	–	–
1900a	589	1	588	–	–	–	–	–	–	–
1910a	650	–	647	2	1	–	–	–	–	–
1920n	615	4	602	–	9	9	–	–	–	–
1930a	678	8	665	–	5	5	–	–	–	–
1930n	678	8	665	–	5	5	–	–	–	–
1941a	836	6	830	–	–	–	–	–	–	–
1941n	836	6	830	–	–	–	–	–	–	–
1956	753	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1966a	654	8	646	–	–	–	–	–	–	–
1966n	654	11	643	–	–	–	–	–	–	–
1977n	724	13	664	–	47	–	47	–	–	–
1992n	636	1	635	–	–	–	–	–	–	–

A másik esetben az anyaországban dolgozó helyi fiatalember ismerkedett meg ott dolgozó román (moldvai, Iași, Jászváros környéki) lánnyal. Évtizede együtt laknak a településen, két gyerekük született, és az asszonyka nevét – Mirinda – székely füllel furcsának találván, sokan „magyarították”, és Melindának szólítják. A családban beszélt nyelv a magyar.

Az ún. házicigányok minden népszámláláskor magyarnak vallották magukat (pl. az 1992-es népszámlálás adatai szerint Gagyban 636 lakos volt, ebből 635 magyar, ami 99,8%). Sátorosok (romák) nem laknak a településen.

4. Foglalkoztatottság:

A földművelés és állattartás mellett az erdőhasználat biztosított jövedelmet a település lakóinak⁵⁵ (a kitermelés mellett a szállítást és értékesítést is ide kell érteni). Kevés jó termőföldje lévén, Orbán Balázs kissé gúnyosan jegyzi meg A Székelyföld leírása... c. monumentális munkájában: „Mondják továbbá, hogy keskeny földjeiket nem merik végig szántani, nehogy fel billenjenek.”⁵⁶

Bár másfél évszázaddal ezelőtt is sok volt a nincstelen kétkezi munkás, a föld legtöbbjüknek megélhetést biztosított, a városra, vagy pl. Amerikába történő elvándorlások idején sem volt jelentős a kirajzás. Népeisége fokozatosan gyarapodott egészen a múlt század közepéig.

55. „Az 1882-ben és 1909-ben kiadott megyei iskolai földrajz-könyvek a gagyikat Keresztúr tüzelőfaellátóiként tartják számon.” (Dr. Molnár István: Gagy. In: Keresztény Magvető, 1994/2, 93–96.)

56. Ld. Orbán Balázs: A Székelyföld leírása... (hasonmás kiadás, h. n., é. n.), 121-122. (XXI. rész 16-17. oldala az eredeti kiadás lapszámozása szerint)

54. VARGA 1998–2002, 4118, ill.
www.varga.adatbank.transindex.ro

Történeti visszapillantást téve, alig volt olyan család (talán csak az üzletet működtető zsidók), amely ne rendelkezett volna földterülettel, erdőrész-szel. Még a máshonnan származó lelkészeket sem tekintjük kivételnek, ugyanis az egyháznak adományozott földeket bérmunkában műveltette a lelkész, tehát a falu szemében földtulajdonosnak számított.

Bözödi György ismert szociográfiai művében, a Székely bánja c. munkájában említi, hogy a közeli falvak munkaerő-feleslege vagy hiánya miképpen befolyásolja a napszámosok kereseti lehetőségeit, példának éppen a Gagyban élő számos napszámóst említi, akik helyben olcsóbban kénytelenek dolgozni⁵⁷, ám a szomszédos Nagykedében, ahol nincstelen napszámos alig volt, jóval nagyobb esélyük volt, illetve lett volna a pénzkeresetre idénymunkákkal.

A gyümölcs- és zöldségtermesztés sosem volt olyan méretű, hogy jelentős hasznot hozzon több családnak is. Az 1940-es években a Hosszúmező nevű völgyben gyergyói és sófalvi családok vásároltak területet, és Bálint Domokos telepített gyümölcsöst. Ám mire a család élvezhette volna a befektetés gyümölcsét, akkorra a kollektív gazdaság tulajdonába került a földterület. Korábban Vargyas Lajos református lelkész a Kerület nevű határrészen, egy völgyben telepített gyümölcsöst (a terület egy része ma is Vargyas-tagként ismert). Az almát, körte-tél végén messzibb városokba, Medgyesig szállították eladni.

4.1. Mesterségek. Minden településen szükség van bizonyos mesterségek művelőire, ám a kisebb falvakban ritka, hogy egy mesterember csak egy foglalkozást űzve megéljen. Gagyban is inkább kiegészítő keresetet jelentett a mezőgazdálkodás mellett. Kivételt képeztek az ácsok, kőművesek, ám a kovács, kerekes, asztalos, szabó, kútásó, cipész, szövőasszony stb. teljes gazdaságot vezetett.

A múlt század elején több ács, kőműves, pász-

tor volt a faluban, illetve egy-egy kovács, kerekes, cipész, szabó, vadász, juhász, tanító és lelkész. Többben értettek az asztalossághoz, szövéshez.

A néprajz specialistáknak nevezi azokat a népi mestereket, akik nem mesterségszerűen űzik a szakmát, hanem igény esetén kérik fel valamely, speciális szakismeretet, tudást megkívánó munka (művelet, munkafolyamat) elvégzésére. Részben ingyen végzi, esetleg áldomást fizetnek neki, vagy más munkával segítik vissza, részben természetben honorálják munkáját. Jobb híján specialistáknak nevezem a kútásót,⁵⁸ a teknővájót, citerakészítőt,⁵⁹ népi gyógyászt,⁶⁰ mészárosokat.

Az 1940-es éveket követően új mesterségek jelentek meg: volt a faluban lakatos, aztán több traktorista (mezőgépezés), autóvezető, gépész, villanyszerelő, raktáros, a közösben sok állatgondozó, fogatos (szekeres), éjjeliőr meg tejcsarnokos, csoportvezető (külső és belső brigádos), fejő, mérlegkezelő, postás, takarító, szakácsnő és dada az oktatási intézményekben.

A két egyház (unitárius és református) harangozója, a dobos, a mozigépezés, a falu éjjeliőre rész-munkaidős tevékenységet végez, amiért terményt és/vagy pénzt kap, az egyezségtől függően.

A szakképesítés szerzése fontossá vált az 1960-as évektől. Többen szereztek tanítói és mérnöki, tanári szakképesítést, ám legtöbbször a lakatos, autóvezető, mezőgépezés, autóbádogos, öntő és ipari kovács, asztalos, cipész szakma vonzott. Sokan betanított vagy szakképzetlen munkásokként dolgoztak a közeli kisváros állatfarmjain. 1990 után, ahogyan egyre többen maradtak munka nélkül, megcsappant az ingázó munkások száma, ezzel párhuzamosan gyarapodott azoké, akik gazdálkodással keresik mindennapjukat.

Ha most vizsgáljuk, Gagyban a következő munkahelyeket töltik be helyiek: tanárok, iskolai takarítók, közbirtokosság vezetője, üzleti kiszolgálók, postás, pásztorok, önkormányzati képviselő, autóvezető, lelkész, mezőgépezés, jegyellenőr, illetve

57. Ugyanez volt a helyzet a múlt század első harmadában, Nagykedével kapcsolatban említi Bözödi György: „A szomszéd Gagy községben viszont túl sok a napszámos, egymás elől kapkodják el a munkát, és ezzel saját maguk nyomják le a napszámjukat, hihetetlen kevés bérért dolgoznak...” (BÖZÖDI 1985. 323.)

58. Ld. P. BUZOGÁNY 2005d 86–92.

59. Ld. P. BUZOGÁNY 2005c. 26–29.

60. Ld. P. BUZOGÁNY 2003b. 76–81., illetve P. BUZOGÁNY 2003c. 82–84.

harangozó, dobos. Ide kell sorolnunk még a helyi autószállítási vállalkozás alkalmazottjait (akik csupán formálisan helyi alkalmazottak, a cég székhelye szerint): útépitő munkások, autóvezetők.

Akik Gagyból máshová ingáznak: mezőgazdasági referens, egészségügyi asszisztens, állattenyésztésben és növénytermesztésben foglalkoztatott szakképzetlen munkások, az áram- és gázszolgáltató vállalatok munkásai, autóvezetők, faipari, fémipari és cipőgyári munkások.⁶¹

Az aktív lakosság jórészt helyben dolgozik, gazdálkodással foglalkozik, kisebb részben a közeli kisvárosban, vagy szomszédos településeken foglalkoztatottak.

A földtulajdonnal, erdőterülettel nem rendelkező nagykorúak, akiknek nincsen állandó munkahelye, társadalmi segínyt igényelhetnek, amit a helyi tanács folyósít számukra saját költségvetéséből. Munkanélküli segínyben részesültek rövidebb- hosszabb ideig az elmúlt években azok a munkavállalók, akiknek megszűnt a munkahelyük. Manapság ritka, aki ebben a juttatásban részesülhet, ugyanis az említett segínyt meghatározott ideig folyósították, jelenleg csak az kaphatja meg, aki legalább 6 hónapi alkalmazás után vált munkanélkülivé.

5. Szellemi, vallási-lelki élet

E közösség kulturális-művelődési és szellemi, lelki életét jellemezve a következőkről kell szót ejtenünk:

helyi oktatási intézmények
egyházak, felekezetek
könyvtár
művelődési ház
műkedvelő csoportok
civil szervezet

5.1. Az iskola történetéből

A helyi oktatás kezdeteiről nem rendelkezőnk adatokkal. Az unitárius egyház tulajdonában lévő, 1810-ben elkezdett, vizitációs jegyzőkönyveket tar-

talmazó kéziratban találtam megbízható adatokat a többségben lévő unitáriusoknál folyó oktatásról.

1813: Iskolába járó gyermek 9 volt. „Új nem vétetik. Kettő vagy három lévén az eklézsiában, azok ezután fognak felvétetni” – olvasható az 1810-ben elkezdett, az unitárius egyház tulajdonában levő vizitációs jegyzőkönyvben.

A következő évek bejegyzéseiből tallóztam:

1816: „Iskolába járó gyermekek most nem találhatók, a múlt héten pedig 3 feljáromatott.”

1817: a vizsgáloszéki jegyzőkönyv 2. pontja hivatkozik arra, hogy iskola épület nem létezik.

1822: 5 fiú és 3 leány járt iskolába.

1829: „Oktatásban járó gyermekek 3-an vannak.”

1830: „Pro presenti csak 1 fiu gyermek található az iskolában.”

1836: „A nemesi rendből 3 gyermekek vannak mostan az oskolában.”

1837: „Oskolába járható a két nemből mind számbavétettek és 11-en volnának ezen eklézsiában, de most jelenleg egy sem található rész szerint a szegénység miatt, midőn a szegény szülők gyermekeiknek gunyát nem készíthettek rész szerint pedig, hogy a juhok pásztorlásával el vagynak foglaltatva a mostani kedvező idő folyásával.”

1840: 11 tanuló volt, az oktatás a papi ház hátulsó szobájában folyt, mely az első szobától pitvar által volt elválasztva, fakilincsű ajtóval, sövény tüzelővel és üvegablakkal ellátva.

1850: 20 gyerek; Árkosi József, az új pap végzi a munkát. A tizenkettedik évüket betöltötték mekkonfirmáltaknak.

1863: Iskolába járó gyerek 19 volt, amelyet elégedőnek tartott a vizitáció.

1864: „Mivel a helybéli hatóság fellépése nem elég sikeres, külső kényszerítő eszközökhöz folyamodnak a gyermekek iskolába való kényszerítése végett.”

1865: „Az iskola kötelesek közt többen találhatók új parasztok, kik teljességgel nem alkalmasok az iskolázásra.”

1867: 17 növendék volt, „ami az itteni népeséghez aránylag teljes számnak mondható”.

61. Buzogány Margit és a szerző 2008-as adatfelvétele

1870: 46 iskolaköteles volt, „kik közül a helység szűk volta miatt csak 13 fiú találtaték az iskolában”. 3 református gyermek is együtt tanult az unitáriusokkal.⁶²

1840-beli feljegyzés az unitárius egyház vizitációs jegyzőkönyvében⁶³ a lelkészi jövedelemmel kapcsolatosan említi, hogy a nyári tanításért minden ifjútól egy napi munkára jogosult, az iskolai tanításért pedig egy-egy szekér fát kap. Már 1870-ben felmerült egy célszerűbb iskola felépítésének gondolata. Tek. Pálfi Mihály úr iskolahelynek céljából „bizonyos fekvésű birtokot az eklézsiának örökre átadni kegyeskedik”. 1872-ben épült a községi iskola a temető kijárata és az Andrásfalva felé vezető út sarkán. 1873-ban találunk a tanító működésére való utalást, ami azt jelentené, hogy külön lelkésze és külön tanítója volt a falunak. 1884. évben feljegyezték a tanító nevét is: Derzsi Domokos, aki úrasztali terítőt ajándékozott az unitárius egyház-községnek. 1875-től faiskolája is volt az iskolának, azt a helyet most is Faiskolának ismerik a faluban (a temető mellett). 1885-ben leégett az iskola teteje, a könyvtár a tankönyvekkel és felszereléssel, ám a következő évben már zavartalanul folyt a tanítás, tankönyvben és iskolai eszközökben nem volt hiány. 1899–1914 között Fazakas Dénes volt a tanító; ebben az évben be kellett vonulnia. 1902-ben kezdik építeni a másik iskolát – mai helyén –, Fazakas Dénes kántortanító idejében. Az állami segítség mellett a hívek adakozására is szükség volt. 1919-ben felvetül felekezeti iskola létrehozásának kérdése, viszont hiányzik az anyagi áldozathozatal lehetősége. Legfőbb akadály az iskolaépület hiánya, ugyanis a magyar állammal 1910-ben kötött, az iskolaépületről szóló egyezség átment a román állam tulajdonába. A felekezeti tanító fizetése is megoldatlan. 1919-ben és a következő év őszén mint felekezeti iskola működik, de átalakult állami iskolává. 1919-ben kinevezték tanítónak Kis Erzsébetet. A következő évben került haza a fogságból a Fazakas Dénes he-

lyébe kinevezett, már korábban megválasztott Bíró József, aki a kántori tisztséget is ellátta (1933-ban ment nyugdíjba). Az egyház 500 lejt adott a két tanító 1920 őszeről elmaradt fizetésébe, amikor mint felekezeti tanítók szolgáltak. 1940-től a gagyai születésű Fazakas Péter volt a kántortanító, korábban Újszékelyen volt állásban.

1942-ben napközi otthon létesült 30 gyerekkel, ennek vezetője Zsigmond József lelkész felesége volt.

1963-ban kezdik el emelet építését az iskolaépületre. 1991-ben az iskolát a magyar gyerekirodalom ismert szerzőjéről, Móra Ferencről neveztük el, következő évtől évente megszervezik a településsel határos községek iskoláinak részvételével a Móra Ferenc vers- és prózamondó versenyt, jórészt iskolások részvételével.

5.2. Az óvoda történetéből

A településen az 1940-es években, az ún. „magyar időben” indították be az óvodát, Keresztes Rozália, majd az anyaországi Király Erzsébet óvónőkkel. A rendszerváltás után jó ideig – az ötvenes évekig – nem működött. A hetvenes évektől napköziként, tehát nyári, hosszabbított programmal üzemelt, a szülők, illetve a termelősövetkezet biztosította az ellátáshoz szükségeseket, ekkor dadát és szakácsnőt is alkalmaztak. Az óvoda mindig is a helyi iskola épületében működött, a napközis időszakban szomszédos osztályteremben rendeztek be hálótermet.

Felszereltségét állami költségvetésből biztosították, a hetvenes évektől gyarapodott a szükséges játékszerek száma, bútorzatot újítottak. Az oktatás (foglalkozás) több csoportban (kis, közép- és nagy csoport), életkor szerint folyt, beszédfejlesztés, mesehallgatás, társasjátékok, kézműves foglalkozások (kézimunka), román nyelvismeret stb. szerepeltek a programban.

Tanévnyitáskor, illetve -záráskor, télifaünnepeken (majd az 1990 utáni szóhasználatban ismét: karácsonykor), nők napján műsorral léptek fel (önálló műsoros délután, vagy az iskolai műsor részeként). A szülők anyagilag mindig is támogatták

62. Az unitárius egyház tulajdonában lévő, 1810-ben elkezdett, vizitációs jegyzőkönyveket tartalmazó kéziratból jegyeztem ki mindezen adatokat.

63. Uo.

az intézményt (pl. kinti játszótér létesítése, karbantartása, felújítása). Az óvodaköteles gyermekek nem mind és főleg nem rendszeresen jártak óvodába. Volt egy-egy rövidebb időszak, amikor a gyereklétszám annyira emelkedett, hogy az államilag megszabott feltételek teljesültek ahhoz, hogy egyszerre két óvónőt alkalmazhassanak. Az átlagos létszám 20 körüli volt (az óvodaköteleseké nyilván ennek akár duplája is lehetett)⁶⁴.

Jelenleg az óvoda a gagyi Móra Ferenc általános iskola keretében működik (mindkét intézmény szervezésileg a községközpont szentábrahám Benedek Elek általános iskolához tartozik), fenntartója az önkormányzat.

5.3. Könyvtár, olvasottság

1945 előtti időszakból nem tudunk köztulajdonban (közbirtokossági, gazdaköri, egyesületi stb.) lévő könyvtárról, bár a szomszédos falvakból (pl. Nagymedesér, Énlaka) ismerünk erre vonatkozó adatokat. A kommunista rendszerváltást követően, a kultúrotthonok tulajdonába könyvállomány is került, amelyet általában a kinevezett kultúrigazgató, vagy egy-egy megbízott pedagógus (akkori szóhasználatul „tanügyi káder”) kezelte. Túlzás lenne könyvtárnak nevezni, ám funkcióját tekintve mégiscsak az volt, az akkori „pártos”, a korszakra jellemző feladatok ellátása mellett is. Központi kiutalásból (kiutalással) kapták a kiadványokat, amelyek között jelentős számban voltak ismeretterjesztő brosrák, orosz és román nyelven ideológiai töltetű kiadványok, kevés szépirodalom, illetve magyar nyelvű szépirodalom, kis százalékban ifjúsági és klasszikus szerzők munkái.

Az 1968-as területi-adminisztratív átszervezés után a községközpontok könyvtárait erősítették meg, és helyi megoldás függvénye volt, hogy a kultúrotthon könyvtára a helyi iskolakönyvtárba, vagy a községi könyvtárba került. A két szomszédos településen, Firtosmartonosban és Kismedeséren megmaradt a faluban a könyvállomány, az iskolaival összevonva.

Még az elemi osztályos, kisebb iskolák is rendelkeztek saját könyvtárral, így a gagyi 7, majd 8 osztályossá vált iskola is. Legjobban ellátott a hetvenes években volt, amikor a Romániában magyar nyelven megjelent kiadványok java bekerülhetett – a megyei könyvtárellátó jóvoltából – a falusi iskolák könyvtárába is. Egy megbízott, rendszerint irodalom szakos tanár volt a könyvtáros, aki nem utasította vissza a felnőtt olvasókat sem, akik innen kölcsönözni szerettek volna.

1990 után megváltozott a helyzet. Az iskolai könyvtár állományát nem gyarapították. 1991–95 között az intézmény tanáraként kezdeményeztem, hogy a nem állami forrásokból szerzett állományrészt külön leltározzuk be. Egy majdan megalakítandó civil szervezetre gondoltam, amely tulajdonaként kezeli majd. Az évtized elején műsoros előadások bevételeiből gyarapítottuk az állományt, illetve adományként is kaptunk könyveket, dr. Molnos Angéla nyelvész, lélekgyógyász anyagi támogatásával. Ebben az időszakban elsősorban gyerekirodalmi alkotásokat szereztünk be.

A Móra Ferenc Alapítvány hivatalos bejegyzése előtt már ezt az állományrészt külön leltárnaplóba jegyeztem be, és külön is tároltuk, az akkori iskolakönyvtáros helyett ennek külön felelőse volt. Mivel új és szép, meg hát elsősorban az iskolás korosztályt érdeklő kiadványokról van szó, rendkívül kelendőek voltak a tanulók között. Oda jutottunk, már a rongálásokért sem bosszankodtunk különösebben abbéli örömeinkben, hogy egyre több gyerek olvasott.

5.4. Kultúrotthon

A kultúrotthon funkcióját korábban a községi iskola nagyobbik osztályterme (színdarabok), illetve a kocsma ivója (táncsterem) látta el. Az ötvenes években telekcserével megszerezték a falu központjában lévő, megfelelő telket, ahol megöntötték az új épület alapjait. Jóval később, évek múltán építették fel az akkor korszerűnek mondható épületet, amely egy előadótermet és színpadot, valamint öltözőt foglal magába.

64. Bán Magdolna és Buzogány Margit nyugdíjas gagyi óvónők közlése alapján.

A hatvanas évek közepétől kb. egy évtizedig Buzogány Árpád igazgató-tanító volt a kultúrigazgató. Kihasználva a lehetőségeket, az évek során korszerű székekkel, hangszerekkel és népviseleti ruhákkal, más technikai eszközökkel bővült az intézmény leltára. Pezsgőnek mondható művelődési élettel büszkélkedhetett a falu, a községben sokáig vetélkedett a községközpont Szentábrahámmal, ahol ugyancsak jó szakemberek, pedagógusok irányították a közművelődést.

Gagyban hagyományosan színdarabot mutattak be farsangkor a házások, karácsonykor és húsvétkor a fiatalok. Télidőben több közeli településen is bemutatkozott a műkedvelő csoport, és fogadtak is más előadókat, főként a közelebbi településekről. Bán József tanító rendkívül eredményes volt a táncoktatásban évtizedeken át, a hagyományörző csoport eljutott nagy fesztiválokra. A szüreti bálra is ő tanította be a táncot a fiataloknak, akár csak az iskolásoknak a szokásos évzáró ünnepségre. A marosvásárhelyi Maros, és a csíkszeredai Hargita népi együttesek rendszeresen felkeresték a falut, mivel köztudottan jó közönsége volt.

A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején az épület pinchehelységében klub működött, ahol televíziót lehetett nézni, és társasjátékokat játszottak a felnőtt férfiak. Ahogy ez megszűnt, fiatalok rendezték be a helyiséget, hétvégeken az akkor divatos könnyűzenére és népzeneire táncoltak.

Mozigépe is volt a kultúrotthonnak, hetente 3-4 alkalommal, este vetítettek filmeket. Csupán a nyolcvanas évek végéig tartott ez, oka a műsorpolitika volt: alig lehetett érdekes filmet látni. (A háborús filmekben mindig az oroszok győztek – jellemezte egyik falubeli az akkori helyzetet.) Idősek és fiatalok is szívesen néztek filmeket, még a televíziókészülékek elterjedése után is. Külön szívfoltja volt a megyei mozivállalatnak a mozikaraván. Gagyban mindig szívesen mentek a karaván hozta filmeket megnézni, mert egyik munkatárs, Bedő László falubeli volt, és mindig jó (magyar) filmeket hozott el. Kisgyerekként emlékszem, egészen megtöltöttük a nagy termet a Csárdás királynő

meg más filmek vetítésekor. Ma talán nincsen is annyi lakosa a falunak, ahányan akkor azon a filmvetítésen voltunk...

5.5. Civil szervezetek

Egyetlen olyan civil szervezete van a falunak, amely a közművelődési életben szerepet vállal: a Móra Ferenc Alapítvány (a másik civil szervezet a közbirtokosság). Neve onnan származik, hogy az iskolát a nagy magyar ifjúsági íróról neveztük el, az alapítvány létrehozását is az iskola pedagógusaként kezdeményeztem.

Célja elsősorban az iskoláskorúak körében az anyanyelvi műveltség terjesztése, tehetségkutatás, rendezvények szervezése. 1992-től szervezzük a Móra Ferenc vers- és prózamondó versenyt, amelyre meghívást kapnak a Gaggyal szomszédos községek iskolái: Bözöd, Kőröspatak, Etéd, Siklód, Küsmöd, Énlaka, Siménfalva és Rugonfalva, Kissolyos és Nagysolyos, illetve a község minden települése: Firtosmartonos, Kismedesér, Magyarandrásfalva, Szentábrahám és Csekefalva. Minden helységből meghatározott számú versenyző jut tovább Gagyba e megmérettetésre, ahol kötelező előadniuk valamely Móra-művet (verset és/vagy prózarészletet), illetve szabadon választott verset, amely csak magyar szerző magyarul írt alkotása lehet. A díjazás korosztályonként történik. Iskolások, fiatalok és felnőttek vehetnek részt.

Mivel ez volt az első olyan anyanyelvi vetélkedő a környéken, amelyet falusi intézmény falusi fiataloknak szervezett, rangossá tudott lenni. Eddig helyi vállalkozók, magánszemélyek és pályázati források bevonásával, a megyei művelődési központtal (Hargita Megyei Kulturális Központ, majd Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont) együttműködve mindig megfelelő díjazásban részesíthetjük a nyerteseket. A sajtó is figyelemmel követi, beszámolóinkat közlik az újságok.

5.6. Kábeltelevízió

A település művelődési életében a kábeltelevízió rendkívül fontos szerepet tölt be. Ennek oka: a közösségnek információkkal való ellátásában a

helyi hírek informális (tejcsarnoknál, kovácsműhelyben, kocsmában stb. való információcseré) és formális (hirdetés: dobolás, falragaszok) áramlása mellett hangsúlyossá vált a rádió, majd a televízió, a kilencvenes évek elején pedig két helyi kábelhálózatot építettek ki, amelyeket aztán összekapcsoltak. Nem sokkal később a közeli Székelykeresztúron létrejött kábeltelevízió – saját műsort is készített és sugárzott – előfizetőivé váltak a falu lakói.

Kínálatában több magyar nyelvű adó is szerepelt, ezért nagy nézettségnek örvend. Elsősorban a magyar nyelvű filmeket nézik szívesen, hiszen a legtöbb szereplője ismert már a nézőknek. A magyarra szinkronizált filmeket nyilván nyelvi okok miatt részesítik előnyben. Bár nem szorosán a művelődéssel kapcsolatos, nézettek azok a műsorok, amelyekben magyar színészeket, énekeseket, tudósokat, sportolókat stb. szólaltatnak meg.

A vidék híreit a kábeltelevízió saját csatornája (reklámok) közvetíti.

5.7. Rendezvénytípusok

A kulturális-szellemi ellátottság szempontjából azokat a rendezvénytípusokat emeljük ki, amelyek a leggyakoribbak, illetve amelyek helyi jellegűek.

Leggyakoribbak a műsoros estek: iskolások, felnőttek önálló műsorai, melyeket néha táncmulatság követ. Ilyen események: óvodások és iskolások évvégi műsora (tánc, szavaltat, ének), iskolások karneválja, műkedvelő fiatalok és felnőttek színelőadása, szüreti bál táncműsora, illetve közeli települések fellépői (színdarabbal, ritkán tánccal).

Helyi jellegű, az említettekén kívül a vallásos ünnepek (karácsony, húsvét, pünköszt), a felekezetek ünnepei (anyák napja, Dávid Ferenc emlék-ünnep, új búzazsenge), március 15, falutalálkozó, kortárstalálkozó, szilveszteri óévbúcsúztató és újköszöntő.

Egyre kisebb jelentősége van a máshonnan érkezett együttesek, műkedvelő csoportok fellépéseinek. A Maros és Hargita népi együttesek, a székelykeresztúri Pipacsok műsora mellett ide szólható a bábszínházak (kolozsvári Ariel), illetve a

szórakoztató műfajban a vándorcirkusz fellépései. Új műfajként említhető az előbb említett megyei művelődési központtal közösen szervezett fotókiállítás, dokumentumfilm-bemutató. Vallási jellegű több éve volt: a székelyderzsi kórus fellépése az unitárius templomban.

Falutalálkozó

1991-ben kapott nevet az iskola, az unitárius egyház pedig a toronyépítés 90. évfordulójára emlékezett, hát nem volt nehéz bevonnom a kezdeményezésbe pedagógus kollégáimat, falusfeleimet, hogy szervezzünk falutalálkozót. A rendszerváltás utáni időszak lelkesedése teljében volt. Nívós kulturális műsort készítettünk elő, iskolások és fiatalok adták elő, este színdarabos bál következett.

1995-ben újból szerveztünk falutalálkozót, kulturális műsorral, megemlékezéssel, ünnepi istentisztelettel és táncmulatsággal. Ez jóval sikeresebb volt az elsőnél, nagyon sok elszármazott hazalátogatott (még Kanadából is).

Kortárstalálkozó

Nem volt szokás a faluban, mondhatni új próbálkozás, ami nem mást jelent, mint egy-egy korosztály saját ünnepséget szervez, amelyre meghívják a faluból elszármazott kortársaikat is. Eddig két alkalommal szerveztünk ilyent, ám úgy tűnik, a nem népes korosztályok nem fognak bekapcsolódni ebbe.

5.8. Egyház, vallási élet

Nincsenek arról adataink, hogy a reformáció viharos évtizedeiben mi zajlott e vidéken, amiatt csupán gyanítani lehet, hogy aránylag békésen történt meg az új vallásra való átállás.

Ugyancsak sajnálatos tény, hogy a két történelmi, az unitárius és református egyház helyi irattári anyaga rendkívül szegényes, ám ennek úgymond objektív okai vannak. A Romániában érvényes rendelkezések szerint még az egyházi tulajdonban lévő anyakönyvi anyagokat sem szabad helyben őrizni: az anyakönyveket az állami levéltárak megyei kirendeltségei őrzik, más anyagokat karhatalmi (ál-

lambiztonság) szervek gyűjtötték be, egy részükről azt sem tudván, hová kerültek. Ott, ahol sikerült ezt megőrizni, elrejteni, általában a helyi lelkésznek a kommunista hatalommal szembeni fenntartásainak, bizalmatlanságának tulajdonítható.

Gagyban az unitáriusok irattárában a legrégebb anyag az 1810-től vezetett ún. vizitációs jegyzőkönyv. Amint neve is mutatja, az évente megismétlődő, kerületi esperesi vizsgálat alkalmával felvett jegyzőkönyveket tartalmazza. Mindennek ellenére – jobb híján – jól hasznosítható adatokat találtam benne.

A reformátusokéról azt tudni, hogy a „felszabadító” orosz hadsereg bejövetelkor feldúlták, elégették.

5.8.1. Az unitárius egyház történetéből:

Többségében unitárius vallású a lakosság. Filiaként Szentábrahámmhoz tartozott, egyházi feljegyzések szerint⁶⁵ 1667-ben építettek templomot köből, a mai helyén. 1666-ban⁶⁶ vált önálló egyházközséggé. Első lelkésze Héviz György volt, aki 1693-ban itt szolgált. 1840: november 28-i vizsgálóségi jegyzőkönyv szerint panaszkodtak Hadnagy Pál lelkészre, ugyancsak panaszkodnak a nyári tanítás elhanyagolása miatt is. 1845-ben a lelkész harangozó, kántor és tanító is egy személyben. A XIX. századi, az unitárius egyház tulajdonában levő vizitációs jegyzőkönyv szerint többször javították, 1901-ben aztán lebontották, és új templom építéséhez kezdtek, amely még abban az évben elkészült. 1903-as bejegyzés szerint „a tanító egyszersmind énekvezérünk is”. Ehhez megszerzik a püspöki ki nevezést. A polgári község írásban kötelezi magát,

65. „Vagyon egy kö Templom, melly epült in anno 1667dik Esztendőben. Az helyét adta vólt örökösön az Unitaria Ecclesianak Thoratfalvan lakott Néhai Pállffi Sigmond Uram. Vagyon körülötte Sasokba rakott deszka Czinterem; ennek Nap kelet felöl való résziben fábolt csinált egy harang láb.” – idézi az 1773-as egyházkerületi vizitáció jegyzőkönyvét Benkő Elek (Benkő Elek: A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája. Bp., 1992.79.)

66. „A reformáció korában az addig tiszta katolikus lakosság többsége unitárius lesz és 1666-ban önálló anyaegyház.” Léstyán Ferenc: Megszentelt kövek. A középkori Erdélyi püspökség templomai. I. (Második, bővített kiadás) (h. n.) 2000. 370.

hogy a jövőben csak olyan tanítót fog elfogadni, aki ugyanakkor alkalmas a kántori teendők betöltésére is. A kántor díjlevele: az egyháztól évenként 100 korona és 2 öl (12 szekér?) tűzifa; a község részéről egy holt birtok haszonélvezete.

A háború alatt megsemmisült az egyházközségi könyvtár. 1922-től ifjúsági együletet szerveznek, dalkört létesítenek. 1932-ben pedig nőszövetség alakult, amely rendezvényekből, gyűjtésekből egy 150 kg-os harangot vásárol 14.000 lejért, melyet 1932. november 10-én szentelnek fel. 1920–33 februárja között Bíró József volt a kántortanító, aki akkor nyugdíjba ment (1940. május 22-én hunyt el). Egyik érdeme, hogy dalárdát szervezett. Helyébe magyarul nem tudó igazgató-tanító került, Benchea Mihail. 1935-ben Hegyi Pált ideiglenesen kántornak választják (tanítói oklevele nincs). 1936–40 között Hegyi Péter nagysolymosi levitát választják meg (évről évre). 1940. szeptember 15-től Fazakas Pétert választja a keblitanács kántortanítónak. Ugyanebben az évben dr. Ferenczi Géza nagyajtai ügyvéd, volt egyházi főgondnok részéről alapítólevélről tudunk (március 17-i keltezéssel) nagyszülei, Árkosi F. József volt gagy unitárius lelkész és neje, Nagysolymosi Koncz Ágnes emlékére. Az 5.000 lejes tőkével bíró alapítvány a következő néven van bejegyezve: Árkosi Ferencz József volt unitárius lelkész és neje Koncz Ágnes alapítvány. Az elemi iskolában tanulóknak tankönyveket és unitárius énekeskönyveket szereznek be.

Az 1944-es esztendő legfőbb történéseit a háborús események képezik. Szeptember első két hetében a németek tartják megszállva a falut. Zsigmond József akkori lelkész a családjával együtt a németek kivonulása előtt elmenekül. Az egyházközség értékes tárgyait, valamint saját értékeit a pincébe ásta el. A rá következő napon már a katonák feltörik a pincét s a nekik tetsző elásott holmiból kedvük szerint válogatnak. A megmaradtakat szétszórva közprédának hagyták, amit aztán az utánuk jövő katonák s a községbeli lakosok egy része vett birtokába.

1948-ban megszűnt a vallásoktatás.

5.8.2. Reformátusok

Az első református templom 1897–99 között épült, fából a jelenleg Osváth Albert birtokolta telken. Miután használhatatlanná vált, 1924-ben építették a jelenlegi templomot téglából 60 m²-es alapterületen. A területet az egyház pénzből és közadományból vásárolták meg egy Miklós nevezetű birtokostól a hívek.

A régi templom fából készült haranglábját a jelenlegi templom mellé állították fel. 1989-ben közadakozásból és közmunkával építették föl téglából, betonból a most is látható tornyot. A régi haranglábát lebontották, és azon – Sófalvi Gergely akkori egyházigazgató szóbeli közlése szerint – római évszámossal véstet találtak, ami akár datálás is lehetett, ám akkor erre senki sem figyelt. 2 harangja van, egy 110 kg-os, az a kismedeséri Ev. Ref. fiókegyház tulajdonában volt, az öntetett a segesvári Mainhen Tüh által 1984-ben. A másik 100 kg-os. A templomban levő orgonát 1931-ben állították fel, ma helyette elektromos orgonát használnak.

Az első református lelkész a faluban Vargyas Ferenc, a múlt század elején, utána Szilágyi György és Bak Sándor, végül Józsa Lajos lelkészek következtek. Azelőtt beszolgáló lelkészek voltak. Mivel már nem önálló egyházközség, jelenleg is beszolgáló lelkésze van Vajda Domokos csekefalvi lelkész személyében, tehát jelenleg a gagyai református leány-egyházközség Csekefalvához tartozik.

A református egyház híveinek száma 47 család, amelyből 21 család fél béres és 26 egész béres, ez összesen 78 személyt tesz ki. Keresztelő évenként 1-2 van, ami azt jelenti, hogy kevés a református vallású fiatal házaspár. Haláleset évenként 3-4 van, konfirmálást a kevés gyerekekre való tekintettel nem is tartanak évenként. Esküvő is átlagban 1-2 van évenként. (ld. Simó Annamária tanító kéziratosa, 2003-ban készült szakdolgozata)

5.8.3. Római katolikus vallásúak házasság révén kerültek a faluba, ugyanis az egész környék protestáns. A múlt század negyvenes éveiben több Gyergyó környéki család vásárolt földterületet a faluhoz közeli Hosszúmező nevű völgyben, majd a

hatvanas évektől sorra beköltöztek a faluba az új tanárról⁶⁷. A székelykeresztúri parókiához tartoznak, melynek plébánosa havonta misézik magánházaiban Gagyban.

5.8.4. Baptisták: a múlt század első harmadában honosodott meg a faluban e vallás, Joó Sándor Szentábrahámról, a második faluból származó felesége, Mátéfi Amália révén. A két Joó család férfi tagjai ugyanilyen vallású feleséget hoztak.

5.8.5. Jehova tanúi: az utóbbi évtizedekben, habár a hatóságok semmilyen engedékenységet nem mutattak e szektának nevezett vallás iránt, mégis terjedt a vidéken. Ennek oka, hogy nagy odafigyelést tanúsítanak a bajba jutott (beteg, magukra maradt) személyek iránt, és anyagi támogatásban is részesítik őket. A Jehova tanúinak több irányzata van, nagy erőbedobással népszerűsítik vallásukat (kiadványok, beszélgetések). Három család „jehovista” Gagyban (Ober, Benkő, Bálint).

5.8.6. Ortodoxok: a múlt század harmincas éveiben Gagyban földterületet vásárló Pinciu család volt ortodox, ám évtizedek óta nem él egyenes ági leszármazottjuk a faluban. A faluvégi, ún. dögös cigányok közül egyik, az Ilyés család vallotta magát ortodoxnak, gyaníthatóan leginkább azért, mert úgy nem kellett egyházfenntartási díjat fizetniük a többségi felekezeteknek. Templomba egyáltalán nem járnak, sem a falu két (unitárius és református) templomába, sem máshová.

5.8.7. Adventisták: szombatosoknak nevezik köznapi szóhasználattal a hetednapos adventistákat, mivel a vasárnap helyett a szombatot ünneplik meg. Elsőként Vas Rozália képviselte e vallást a településen, idegenben vette fel – a bányaságon dolgozott, férje, Barabás Gergely mellett, majd hazaköltöztek Gagyba, ám a férje nem vette fel e vallást.

67. Említi Sepsiszéki Nagy Balázs is, vö Székelyföld falvai a XX. század végén. III. kötet. Udvarhelyszék. Hargita megye. Nap Kiadó (h. n.) 2003. 264.

5.9. Felekezeti statisztikák⁶⁸

5.9.1. Szentábrahám község (összehasonlítás végett)

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1850n	446	–	402+44*	–	–	–	–	–	–	–
1880a	547	–	530	4	0+13	–	–	–	–	–
1880b	593	1	592	–	–	–	[86]	–	–	–
1890a	593	1	592	–	–	–	[86]	–	–	–
1900a	589	1	588	–	–	–	–	–	–	–
1910a	650	–	647	2	1	–	–	–	–	–
1920n	615	4	602	–	9	9	–	–	–	–
1930a	678	8	665	–	5	5	–	–	–	–
1930n	678	8	665	–	5	5	–	–	–	–
1941a	836	6	830	–	–	–	–	–	–	–
1941n	836	6	830	–	–	–	–	–	–	–
1956	753	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1966a	654	8	646	–	–	–	–	–	–	–
1966n	654	11	643	–	–	–	–	–	–	–
1977n	724	13	664	–	47	–	47	–	–	–
1992n	636	1	635	–	–	–	–	–	–	–

5.9.2. Gagy

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangéli- kus	Unitári- us	Izraelita	Egyéb összesen	Baptista	Pünkös- dista
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1850	446	–	–	4	124	–	318	–	–	–	–
1857	495	–	15	15	173	1	291	–	–	–	–
1869	616	15	–	20	202	–	379	–	–	–	–
1880	547	–	3	10	174	1	353	6	–	–	–
1890	593	1	–	14	159	2	412	5	–	–	–
1900	589	–	–	26	148	–	412	3	–	–	–
1910	650	–	3	10	127	4	499	7	–	–	–
1930	678	8	1	26	193	–	433	5	12	12	–
1941	836	6	1	48	285	–	489	–	7	6	–
1992	636	1	–	12	111	–	493	–	19	8	–

68. Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850–1992) I–VI. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest, Csíkszereda, 1998–2002, 4118, ill. www.varga.adatbank.transindex.ro

Irodalom

HELYSÉGNÉVTÁR

1913 *A Magyar Szent Korona országainak Helységnévtára a posta-távirdahivatalok és vasúti távirdák használatára.* Szeged.

UPV

2001 *Udvarhelyszék parasztvallomásai 1820-ból.* Források Erdély történetéhez 1. Debrecen.

BENKŐ Elek

1992 *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája.* Bp.

BENKŐ Loránd

1998 *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

BÖZÖDI György

1985 *Székely bánja.* Budapest

CSONGVAI Attila

1964 *Gagy unitárius egyházközség (gévelt kézirat, 77 oldal)*

GAGY

1977 *Hargita.* 1977. december 3. X. évf. 286 (2499). sz.

HEGYI István

1999 *Még Toldi Miklós is kulák volt. Lejegyezte P. Buzogány Árpád.* In: *Kuláksors. Székely kulákok történetei.* Csíkszereda, 1999. 48–51.

KISS Lajos

1988 *Földrajzi nevek etimológiai szótára. I.* (negyedik, bővített és javított kiadás) Budapest.

LÉSTYÁN Ferenc

2000 *Megszentelt kövek. A középkori Erdélyi püspökség templomai. I.* (Második, bővített kiadás) (h. n.)

MOLNÁR István, dr.

1994 *Gagy.* In: *Keresztény Magvető*, 1994/2, 93–96.

ORBÁN Balázs

(é. n.) *A Székelyföld leírása...* (hasonmás kiadás, h. n.)

P. BUZOGÁNY Árpád

2003a *Égszakadás, földindulás nélkül.* In: P. Buzogány Árpád: *„A falut dicsőítem”.* *Népismereti írások.* Székelyudvarhely, 34–38.

2003b *Ezért csak köszönöm jár.* In: P. Buzogány Árpád: *„A falut dicsőítem”.* *Népismereti írások.* Székelyudvarhely, 76–81.

2003c *Gyógyulás, pohárral?* In: P. Buzogány Árpád: *„A falut dicsőítem”.* *Népismereti írások.* Székelyudvarhely, 82–84.

2003d *Örömmünkben a földet megcsókoltuk (Simó Dénes „gagy veterán” visszaemlékezése).* In: P. Buzogány Árpád: *„A falut dicsőítem”.* *Népismereti írások.* Székelyudvarhely, 20–28.

2003e *Vetítőgéppel a Székelyföldön. Az utolsó gagy emlékére.* In: P. Buzogány Árpád: *„A falut dicsőítem”.* *Népismereti írások.* Székelyudvarhely, 12–15.

2005a *A juhos gazdák érdekképviseléről.* In: P. Buzogány Árpád: *„Kihúzza a töviset az ember kezéből”.* *Riportok, interjúk népi mesterekről és mesterségekről.* Székelyudvarhely, 43–47.

2005b *A képzelet és a hozzáértő kéz egy húron pendülése.* In: P. Buzogány Árpád: *„Kihúzza a töviset az ember kezéből”.* *Riportok, interjúk népi mesterekről és mesterségekről.* Székelyudvarhely, 21–25.

- 2005c Szombat este nem jó citerázni... In: P. Buzogány Árpád: „*Kihúzza a töviset az ember kezéből*”. *Riportok, interjúk népi mesterekről és mesterségekről*. Székelyudvarhely, 26–29.
- 2005d Vízet kapni nem olyan ördögi dolog. In: P. Buzogány Árpád: „*Kihúzza a töviset az ember kezéből*”. *Riportok, interjúk népi mesterekről és mesterségekről*. Székelyudvarhely, 86–92.
- P. BUZOGÁNY ÁRPÁD – FAZAKAS KÁLMÁN:
- 1999 „Ami jött, abba belé kellett törődni”. In: *Kuláksors. Székely kulákok történetei*. Csíkszereda, 245–254.
- SEPSISZÉKI Nagy Balázs
- 2003 *Székelyföld falvai a XX. század végén*. III. kötet. Udvarhelyszék. Hargita megye. Nap Kiadó (h. n.). Sz. O.
- 1872–1934 *Székely Oklevéltár*. I–VIII. Szerk. Szabó Károly, Szádeczy Lajos, Barabás Samu. Budapest–Kolozsvár.
- Sz. O. ú. s. I.
- 1983 *Székely Oklevéltár*. Új sorozat I., Bukarest, közléteszi Demény Lajos és Pataky József, Kriterion Könyvkiadó
- Sz. O. ú. s. II.
- 1985 *Székely Oklevéltár*. Új sorozat II. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek 1591–1597. Bukarest. Közléteszi Demény Lajos és Pataky József, Kriterion Könyvkiadó.
- TAKÁCS Péter (szerk.)
- 2003 *Földesurak és szolgálónépek Székelyföldön 1820-ban*. Források Erdély történetéhez 5. Debrecen
- VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850–1992)* I–VI. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest, Csíkszereda, 1998–2002, 4118, ill.
www.varga.adatbank.transindex.ro
- VOFKORI László
- 1998 *Székelyföld útikönyve* I. Budapest

Despre societatea satului Goagiu

(Rezumat)

Studiul analizează situația actuală și de trecut apropiat a societății unei localități secuiești din vechiul scaun Cristur. Satul se situează lângă pâraul Goagiu, donator de nume a văii Goagiu, aproape de orașul Cristuru-Secuiesc.

După scurta descriere a istoriei sale, urmează caracterizarea relațiilor actuale și de trecut apropiat. Referitor la datele demografice, proporțiile naționale sunt arătate pe baza analizelor ale numelor de familie împreună cu prezentarea datelor istorice. Totodată pe lângă cei plecați din Goagiu, atestă cei deplasați în sat, căsătoriile, divorțurile, natalitatea și învățământul. Istoria școlilor, a casei de cultură, asociațiilor civile, sunt prezentate împreună cu ocupațiile și meseriile practicate.

În capitolul vieții spirituale citim despre naturalizarea religiei majoritare unitariană și celelalte religii existente în Goagiu (reformată, romano-catolică, baptistă, Martorii lui Jehova, ortodoxă, adventistă).

About the society of Gagy

(Abstract)

The study analyzes the state of the society in a Székely settlement in the recent past and the present days. The village, after which the valley was named, lays in Keresztúr fiúszék, near the stream Gagy and the town Székelykeresztúr.

The short sketch of its history is followed by the analysis of its relations in the recent past and the present days. Within the demographic items the national proportions are shown on the base of the analysis of the family names together with the presentation of the historical items. Besides the review of the people who left Gagy and the ones who settled here, the marriages, the divorces, the births and education are also mentioned. The history of the school, the community centre and the non-governmental organizations are also presented in the study together with the occupations and crafts.

In the mental sphere chapter we can read about the acclimatization of the Unitarian and of the other religions (Reformed, Roman Catholic, Baptist, Jehovah's Witnesses, Orthodox, Adventist) in Gagy.

1.

2.

3.

1. Gagy iskola 1937. 2. Gagy szövetkezet épülete 1940. 3. Református papilak 1936.

1.

2.

3.

4.

1. Unitárius templom 1936. 2. Faluközpont az unitárius templommal. 3. Unitárius papilak 1936.
4. Régi ház, egykor a Hegyi, most a Rezi család tulajdona.

1.

2.

3.

4.

1. Tavaszi hangulat, a Török-hegyről nézve. **2.** A település a Falu erdejéből nézve. **3.** Az egykori Szentkirályi kúria, Hegyi István tulajdona. **4.** Helybeli csőszök szüreti bálba hívják a falu népét. A fekete-fehér képe Nagy Béla arhív fotói, a színes képek a szerző felvételei.